

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Ἀνδρέου Ξυγγοπούλου, Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ τοῦ Παν/μίου Θεσσαλονίκης, Ἀκαδημαϊκοῦ, Τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Μελενίκου εἰς τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην. Θεσ/κη 1975 (Μακεδονικὴ Βιβλιοθήκη ἀριθ. 47. Δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν), σ. 47+Résumé σ. 49-51+Πίνακες εἰκόνων 17.

1. Ὁ Νέστωρ τῆς Βυζαντινῆς Τέχνης καὶ γνώστης ὅσον ὀλίγοι τῆς Ἱστορίας τῆς Τέχνης καθ' ἑλὴν τὴν βυζαντινὴν περίοδον, ἀκόμη καὶ τὴν μεταβυζαντινὴν, Καθηγητῆς καὶ Ἀκαδημαϊκὸς Ἀνδρέας Ξυγγόπουλος, γνωστὸς ὅσον ὀλίγοι εἰς τοὺς ἐπιστημονικοὺς κύκλους τῶν Βυζαντινολόγων ἀνὰ τὴν οἰκουμένην διὰ τὸ πλῆθος τῶν πρωτοτύπων μελετῶν του, χαρίζει σύντομον μὲν, ἀλλὰ καὶ λίαν ἐνδιαφέρουσαν κριτικὴν ἔρευναν ἐπὶ τῶν μικρογραφιῶν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 2645 κώδικος τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης, τοῦ καλουμένου «Εὐαγγελίου τοῦ Μελενίκου». Ἐν τῷ προλόγῳ ἀναφέρονται οἱ λόγοι, οἵτινες παρώρμησαν τὸν σ. εἰς τὴν μελέτην τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Μελενίκου. Λέγει: «Ἀφ' ἑνὸς ἢ ἐκ τῆς βυζαντινῆς καὶ ἑλληνιστικῆς ἄλλοτε Μακεδονικῆς αὐτῆς πόλεως προέλευσις τοῦ χειρογράφου ποῦ φυλάσσεται τώρα εἰς τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην τῶν Ἀθηνῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ κυρίως αἱ τέσσαρες λαμπραὶ ὀλοσέλιδοι μικρογραφίαι αἱ περιεχόμεναι εἰς τὸν κώδικα, αἱ ὁποῖαι εἴλκυσαν τὴν προσοχὴν μου χάρις εἰς τὴν ἐξαιρετικὴν των τέχνην».

2. Ἡ δομὴ τῆς περιεκτικῆς ταύτης μελέτης, εἶναι ἡ ἀκόλουθος: Ἐξετάζεται ἐν πρώτῳις ἡ προέλευσις τοῦ κώδικος (σ. 12), εἶτα τὸ χειρόγραφον (σ. 14), αἱ μικρογραφίαι (σ. 15), αἱ ὀλοσέλιδοι εἰκόνες (σ. 15-23), ὁ Ματθαῖος, ὁ Λουκᾶς, ὁ Μάρκος, ὁ Χριστός. Ἐν συνεχείᾳ ὁμιλεῖ ὁ σ. περὶ τῶν ἐπιτίτλων, διὰ νὰ παράσχῃ ἔπειτα λεπτομερεστέραν περιγραφικὴν ἔρευναν τῶν μικρογραφιῶν καὶ τοῦ χειρογράφου (σ. 35) καὶ περιγράψῃ ἐν τέλει τὴν τεχνοτροπίαν (σ. 37-43, ἦτοι τὰς μορφάς, τὴν τεχνικὴν καὶ τὰ οἰκοδομήματα). Ἀφοῦ δὲ διελεύκανε τὰ χρονολογικὰ προβλήματα, κατέληξεν εἰς τὰ τελικὰ συμπεράσματά του (σ. 46-47). Κατακλείει δὲ τὴν ὅλην ἔρευνάν του μὲ συνοπτικὴν ἐκθεσιν γαλλιστί. Ἐπίστεψις δὲ τῆς ὅλης μελέτης εἶναι οἱ ὠραιότατοι Πίνακες, ἐξ ὧν 13 πολύχρωμοι εἰκόνες καὶ 4 πρὸς σύγκρισιν εἰκόνες τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν ἐκ τῆς Μονῆς Σταυρονικήτα.

3. Ἡ μελέτη ἀποτελεῖ ὑποδειγματικὴν ἐρευνητικὴν ἐκθεσιν διὰ πάντα ἀσχολούμενον περὶ τὰ προβλήματα τῆς Βυζαντινῆς Τέχνης. Σπανία λεπτομερειακὴ παρατηρητικότης καὶ κριτικὴ ἐπιχειρηματολογία, ἐπιστηριζομένη εἰς ἱστορικὰς καὶ τεχνοκριτικὰς συγκριτικὰς παρατηρήσεις, ἀποτελοῦν τὰ κύρια γνωρίσματα τῆς σπουδαίας ταύτης μελέτης. Παρὰ δὲ τὸ σύντομον καὶ περιεκτικὸν τῆς ἐκθέσεως, θίγονται ἅμα εὐρέα πεδία γραμματειακῆς καὶ δὴ καὶ ἐκκλησιαστικοῦ-ἱστορικῆς ὕλης μεγάλου ἐνδιαφέροντος. Διὰ τὸν λόγον δ' ἀκριβῶς τοῦτον τὸ βιβλίδιον εἴλκυσε τὴν προσοχὴν ἡμῶν. Τὰ δι' ἡμᾶς ἐνδιαφέροντα σημεῖα τῆς μελέτης εἶναι τὰ ἑξῆς: α) Ἡ εἰκὼν τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου εὐρίσκειται πάντοτε ἐν ἀρχῇ ὄλων τῶν εἰκονογραφημένων Εὐαγγελισταρίων, ἐπεὶδὴ ἡ σειρά τῶν περικοπῶν ἀρχίζει μὲ τὸν πρόλογον τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου. Χριστολογικὴ διαπίστωσις σπουδαιότητι διὰ τὸν ἱστοριοδογματικόν. β) Θεολογικοῦ ἐνδιαφέροντος εἶναι καὶ τὸ οἰκοδόμημα, τὸ ὅπισθεν πάντων τῶν Εὐαγγελιστῶν. Μήπως πρόκειται περὶ συμβολικῆς παραστάσεως τῆς

Ἐκκλησίας ἢ τοῦ παραδείσου (στενὴ καὶ εὐρεῖα πύλη); γ) Διὰ τὸν ἑρμηνευτὴν τῆς Κ.Δ. ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ διαπίστωσις ὅτι ἡ εἰκὼν τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Μάρκου ὀφείλεται εἰς τὴν τέχνην τῆς ἐν Αἰγύπτῳ προσωπογραφίας, ἔνθα ὁ ἱερὸς Εὐαγγελιστὴς ἔδρασεν. δ) Ἡ εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ εὐλογοῦντος «τὸν στέφανον τοῦ ἐναυτοῦ», ἦτοι τὴν 1 Σ/βριου, τὴν ἀρχὴν τῆς Ἰνδίκτου, ἐπιβεβαιοῖ τὴν ἀρχαίωθεν ὑπὸ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας τηρουμένην παράδοσιν. ε) Τὸ ἐνδιαφέρον ἐλκύει καὶ ἡ παράστασις τῆς δευτέρας παρουσίας ἐν τῷ πρώτῳ ἐπιτίτλῳ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Μελενίκου (πολυπρόσωπος καὶ πολύπλοκος παράστασις τῆς Δευτέρας Παρουσίας, εἰς τὴν ὅποian ἡ Δέησις ἀποτελεῖ τὸ δεσπύζον θέμα. Δογματικῶς πολλὴ ἐνδιαφέρουσα ἢ παράστασις αὕτη). στ) Ἐν τῷ ὀρθογωνίῳ ἐπιτίτλῳ ἄνωθεν τῆς περικοπῆς τοῦ Ματθ. 5,42 ὑπεθυμίζεται καθ' ἡμᾶς τὸ χωρίον τοῦ Ἱερεμίου 17,11: «ἐφώνησε πέρδιξ, συνήγαγεν ἃ οὐκ ἔτεκε, ποιῶν πλοῦτον αὐτοῦ οὐ μετὰ κρίσεως, ἐν ἡμίσει ἡμερῶν αὐτοῦ ἐγκαταλείψουσιν αὐτὸν καὶ ἐπ' ἐσχάτων αὐτοῦ ἔσται ἄφρων». Τὸ χωρίον συνάδει καὶ πρὸς τὴν κάτωθεν περικοπὴν τοῦ Ματθαίου: «Ἐἶπεν ὁ Κύριος, τῷ αἰτοῦντί σοι διδου...», ἀναφερομένην προφανῶς εἰς τὸν πλοῦσιον. ζ) Αἱ εἰκόνες τῶν ἐν συνεχείᾳ ἐπιτίτλων τῶν Πινάκων 11,12 καὶ 13 εἶναι ὁμοίου σχήματος. Ἀξιοπαρατήρητος εἶναι ἡ ἐπιγραφή τοῦ Πίνακος 12: «Σάββατον Α' τῶν νηστειῶν, ἦτοι τοῦ ἀγίου μάρτυρος Θεοδώρου». Ὁ ἑορτασμός τοῦ ἀγίου Θεοδώρου κατὰ τὸ Σάββατον, τὸ πρὸ τῆς Κυριακῆς τῆς Ὁρθοδοξίας, ὑπεθυμίζει τὸν δρᾶσαντα κατ' ἐξοχὴν διὰ τὴν ἀναστήλωσιν τῶν εἰκόνων Θεόδωρον Στουδίτην, ὡς καὶ τὴν βασιλισσαν Θεοδώραν. η) Ἀξία ἰδιαίτερας μνείας εἶναι ἡ παρατήρησις τοῦ σ., ὅτι «αἱ εἰκόνες τῶν Εὐαγγελιστῶν σχετίζονται μὲ ἀρχαίους ἀνδριάντας φιλοσόφων καὶ διανοουμένων» (σ. 38). θ) Ἀξία παρατηρήσεως εἶναι καὶ ἡ διατυπωμένη ὑπὸ τοῦ σ. εἰκασία «μὴπως μὲ τὴν εἰκόνα τῆς ἐγκαταλείψεως καὶ τῆς ἐρειπίσεως πού βλέπομεν εἰς τὰ οἰκοδομήματα τῶν ἐξεταζομένων μικρογραφιῶν ὁ ζωγράφος καὶ τὸ παλαιὸν του πρότυπον ἠθέλησαν νὰ τονίσουν τὴν πτώσιν τῆς εἰδωλοατρίδας πού συμβολίζουν τὰ εἰκονιζόμενα ἀρχαῖα ἱερά» (σ. 44). — Ταῦτα συμφωνοῦν καὶ πρὸς τὴν ἀνωτέρω ἐκφρασθεῖσαν εἰκασίαν ἡμῶν, ὅτι τὰ κτίρια, τὰ ὄπισθεν τῶν Εὐαγγελιστῶν εἰκονιζόμενα, συμβολίζουν τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν παράδεισον, τῆς πρὸ καὶ μετὰ Χριστοῦ περιόδου καὶ ὡς οἱ Πατέρες διηρμήνευσαν τὸν Νάον τοῦ Σολομῶντος, ἐξεικονίζοντος τὰ δύο ταῦτα (π.χ. βλ. Εὐσεβίου Καισαρείας, Πανηγυρικὸν ἐπὶ τῇ τῶν Ἐκκλησιῶν οἰκοδομῇ, παρὰ Β.Ε.Π., τ. 20, 82-97 καὶ ἰδὲ σ. 95,63). ι) Τέλος λίαν ἐνδιαφέροντα εἶναι καὶ τὰ ἐν συμπεράσματι ὑπὸ τοῦ σ. λεγόμενα: «Αἱ μνημειώδεις αὐταὶ μικρογραφίαι, χαρακτηριστικῶς καθαρῶς ἑλληνιστικοῦ, συνεχίζουν τὴν εἰκονογραφίαν καὶ τὴν τεχνοτροπίαν τῶν προεικονομαχικῶν χρόνων, ὡς αὐταὶ διεσώθησαν διὰ τῶν ἀντιγράφων τῶν γενομένων κατὰ τὴν ἐποχὴν ἰδίως καὶ μὲ τὴν φροντίδα τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου Ζ' τοῦ Πορφυρογενήτου (913/59)» (σ. 47). — Ἡμετέρα εἰκασία εἶναι, ὅτι καὶ οἱ περίφημοι μοναχοὶ τοῦ Στουδίου ἐνδιεφέρθησαν οὐ μόνον διὰ τὸ ἀγιολογικὸν τυπικὸν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸ ὁμογραφικὸν τῆς θείας Λατρίας, ἀλλ' ἅμα καὶ κατ' ἐξοχὴν διὰ τὴν διαφύλαξιν τῆς ἀγιογραφίας τῆς προεικονομαχικῆς ἐποχῆς, μάλιστα μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν τῶν εἰκόνων. Θὰ ἦτο λίαν ἐνδιαφέρον, ἐὰν ἡ προσοχὴ τῶν εἰδικῶν ἐρευνητῶν ἐστρέφετο καὶ εἰς τὴν κατεύθυνσιν τῆς διερευνήσεως τῆς συμβολῆς τῶν Στουδιτῶν μοναχῶν εἰς τε τὴν ἀντιγραφήν κωδίκων καὶ εἰς τὴν ἀγιογραφίαν γενικώτερον, ἅμα δὲ καὶ εἰς τὴν προεργασίαν διὰ τὴν σύνταξιν τοῦ Τροπολογίου, ἀκόμη δὲ καὶ εἰς τὸ κήρυγμα καὶ τὴν ἰδέαν πρὸς ἐρμηνεῖαν τῶν εὐαγγελικῶν περικοπῶν καὶ τὴν μεταγενεστέρα σύνταξιν τῶν Ὁμιλιῶν ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Ἰωάννου Η' τοῦ Σειφιλίνου (ΙΑ' αἰ.).

4. Ἡ ἔκτασις τῆς βιβλιοκρισίας ἡμῶν ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ἡ περιεκτικὴ ἀνὰ χεῖρας μελέτη τοῦ κατ' ἐξοχὴν εἰδικοῦ τῆς Βυζαντινῆς Τέχνης Καθηγητοῦ καὶ Ἀκαδημαϊκοῦ Ἰ.Α.Ν.δ.ρ. Εὐγγ.ο.π.ο.ύ.λ.ο.υ, μεστῇ εἰς νόηματα καὶ πλουσία εἰς τοποθέτησιν προβλημάτων πολλῶν καὶ ἀξιοσπουδάστων, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀφήσῃ ἀδιάφορον τὸν τῆς Ἐκκλη-

σιαστικῆς Γραμματείας θεράποντα, πολλὰ τὰ ἐνδιαφέροντα, καρπωθέντα καὶ διδαχθέντα ἐκ τῆς σπουδαίας ταύτης μελέτης.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΙΟΝΗΣ

Ὁ δ. Λ α μ ψ ἰ δ ο υ, Δ. Φ., Ἀνδρέου Λιβαδηνοῦ βίος καὶ ἔργα. Ἀθήναι 1975, σ. 309 (Ἐπιτροπὴ Ποντιακῶν Μελετῶν Περιοδικοῦ «Ἀρχεῖον Πόντου». Παράρτημα 7. Πηγαὶ τῆς ἱστορίας τῶν Ἑλλήνων τοῦ Πόντου).

1. Ὁ συντάκτης τῆς ἀνὰ χεῖρας σπουδαίας μονογραφίας εἶναι δοκιμώτατος συγγραφεὺς, γνωστὸς μεταξὺ τῶν τε ἡμετέρων καὶ τῶν ξένων ἐπιστημόνων, φιλολόγων, θεολόγων καὶ μάλιστα βυζαντινολόγων, διὰ τὸ πλῆθος τῶν πηγαίων καὶ πρωτοτύπων μελετῶν αὐτοῦ, δοκιμίων καὶ ἄρθρων. Ἐπὶ πολλὰς δεκαετίας ὑπῆρξε συνεργάτης καὶ συμβοηθὸς τῆς Ἐπιτροπῆς Ποντιακῶν Μελετῶν, ἐπιμελούμενος ἰδιαιτέρως τῆς ἐκδόσεως τοῦ διεθνoῦς κύρου γνωστοῦ Περιοδικοῦ συγγράμματος «Ἀρχεῖον Πόντου». Πόντιος τὴν προέλευσιν καὶ φιλόπατρις, ἀφιέρωσε τὸ μέγιστον τμήμα τῆς πλουσίας συγγραφικῆς του παραγωγῆς εἰς μελέτας καὶ ἄρθρα, ἀφιερωμένα σχεδὸν κατ' ἀποκλειστικότητα εἰς τὴν φιλότιμη αὐτοῦ πατρίδα, τὴν ἔνδοξον καὶ ἱστορικὴν περιοχὴν τοῦ Πόντου καὶ μάλιστα τὴν τρισόβιον νύμφην τοῦ Εὐξείνου, τὴν Ἑλληνικωτάτην Τραπεζοῦντα, τὴν φιλόμουσον, τὴν πλῆθος ἴσον πεπαιδευμένων καὶ ἀνεγνωρισμένων συγγραφέων ἀναδείξασαν ἀρχαίῃθεν, ἄχρι καὶ τῆς σήμερον.

2. Ἡ ἀνὰ χεῖρας μελέτη ἀποτελεῖ κατ' οὐσίαν ὀλοκληρωμένην μονογραφίαν, ἀφιερωμένην εἰς τὸν κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ ἰδ' αἰῶνος ἀκμάσαντα ἱερατικὸν ρήτορα καὶ ποιητὴν, ἅμα δὲ καὶ συγγραφέα δόκιμον, τὸν Ἀ ν δ ρ ε α ν Λ ι β α δ η ν ὄ ν, τὸν ἐκ Κων/πόλεως καταγόμενον, ἀλλ' ἐν Πόντῳ (Τραπεζοῦντι καὶ Κερασσοῦντι) τὸ πλεῖστον τοῦ βίου του δαπανήσαντα. Ἡ προσωπικότης τοῦ ἀνδρὸς ἐντυπωσιάζει μὲ τὸν αὐθορμήτως ἐκφραζόμενον ἐν πᾶσι τοῖς συγγράμμασί του θρησκευτικὸν του ζῆλον, τὴν μυστικοπαθεῖ εὐλάβειάν του καὶ τὴν μετὰ ταπεινώσεως ἐκδηλουμένην θεοσέβειάν του. Ὁ συντάξας τὴν παρούσαν μελέτην, ἠθέλησε νὰ παραδώσῃ εἰς τὸ πολὺ δημόσιον καὶ μάλιστα εἰς τοὺς περὶ τὴν βυζαντινὴν καὶ διὰ καὶ ποντιακὴν προσωπογραφίαν ἀσχολούμενους, οὐχὶ μόνον τὴν βιογραφίαν τοῦ ἀνδρὸς, ἀλλὰ νὰ συνεκδώσῃ καὶ πάντα τὰ ἐν τῷ μοναδικῷ αὐτογράφῳ κώδικι τοῦ Μονάχου ὑπ' ἀριθ. 525 κατὰλοιπα τῆς συγγραφικῆς του παραγωγῆς. Οὕτω πως δὲ ὁ ἀναγνώστης τῆς μελέτης τοῦ Ὁ δ. Λ α μ ψ ἰ δ ο υ, λαμβάνει τελείαν τὴν εἰκόνα τοῦ βυζαντινοῦ τούτου συγγραφέως, καρποῦται δ' ἅμα καὶ πλεῖστα ὅσα ἱστορικὰ στοιχεῖα τῆς ἐποχῆς του, λίαν ἀξιόλογα δι' ἡμᾶς σήμερον.

3. Ὁ σ. τοῦ ἔργου καὶ ἄλλοτε ἐνησχολήθη περὶ τὸ πρόσωπον καὶ περὶ τινὰ ἔργα τοῦ βιογραφουμένου. Ἀλλὰ πρὸ αὐτοῦ καὶ πολλοὶ ἄλλοι, ἀπὸ τοῦ Μ. Παρανίκα (1874), Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Σπ. Λάμπρου, Ν. Πολίτου, Ν. Βέη, Φ. Κουκουλέ, Ἀρχιεπισκόπου Χρυσάνθου, μέχρι καὶ τῆς σήμερον συγγραφεῖς τινες εἰλκυσθήσαν ἐκ τῆς ἥκιστα γνωστῆς λογίας προσωπικότητος τοῦ ἀνδρὸς εἰς τὸ νὰ διερευνήσουν, ἕκαστος κατὰ τὰ ἐνδιαφέροντά του, πτυχὰς τινὰς τοῦ συγγραφικοῦ του ἔργου. Ὁ σ. ὅμως τῆς παρουσίας πραγματείας ἐν τῇ εἰσαγωγῇ (σ. 9) ἐξηγεῖ πόθεν ὀρμηθεὶς ἀπεφάσισε νὰ παράσχῃ ὀλοκληρωμένην τὴν προσωπικότητα τοῦ βυζαντινοῦ συγγραφέως Ἀνδρέου Λιβαδηνοῦ. Αἱ ἐκτεθεῖσαι ὑπὸ τῶν πρὸ αὐτοῦ ἐρευνητῶν γνώσεις στηρίζονται ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὸ ἔργον τοῦ Λιβαδηνοῦ «Περὶ ἡγήσεως». Πρῶτος ὁ Μ. Παρανίκας ἤντησεν τὰς εἰδήσεις ἐξ αὐτοῦ. Πάντες δ' οἱ νεώτεροι ἐχρησιμοποίησαν ὡς βοήθημα τὸν Παρανίκαν. Ὁ Ὁ δ. Λ α μ ψ ἰ δ η ς μελετήσας ἐπισταμένως τὸν μοναδικὸν αὐτόγραφον τοῦ Λιβαδηνοῦ κώδικα 525 τῆς Κρατικῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Μονάχου, ἀντελήφθη ὅτι, ὡς ὁ ἴδιος λέγει, «ἡ μετὰ προσοχῆς ἀνάγνωσις τοῦ κειμένου προσφέρει οὐχὶ ὀλίγα

καὶ οὐχὶ ἀσήμεντα. Διὰ τοῦτο ἐκρίναμεν σκόπιμον διὰ τῆς μετὰ χεῖρας μελέτης νὰ προσφέρωμεν εἰς τὴν σύγχρονον ἔρευναν κείμενον στηριζόμενον ἐπὶ τῶν προηγουμένων ἐκδόσεων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς ἀναψηλαφήσεως τῆς χειρογράφου παραδόσεως, ὡς καὶ ἱστορικὰ σχόλια βασιζόμενα κατὰ τὸ δυνατὸν πληρέστερον ἐπὶ τῆς μέχρι τοῦδε βιβλιογραφίας». Καὶ συνεχίζει: «Τὰς ὑπὸ τοῦ Λιβαδηνοῦ χρησιμοπονηθείσας πηγὰς διὰ τὴν συγγραφὴν τῶν ἔργων αὐτοῦ ἀναγράφωμεν ἐν ἀρχῇ τῶν Σχολίων, ὡς αὐτὰ ἀναφέρονται ὑπὸ τῶν προηγουμένων ἐκδοτῶν, διότι ἡμεῖς δὲν προέβημεν εἰς περαιτέρω περὶ τούτου ἔρευναν, κρίναντες τοῦτο οὐχὶ τόσον σκόπιμον διὰ τὴν μετὰ χεῖρας ἔκδοσιν».

4. Συνωδὰ τῷ τεθέντι ὑπὸ τοῦ συντάκτου τοῦ ἔργου σκοπῶ, συνετάχθη καὶ τὸ διάγραμμα τῆς ἐργασίας, ὡς ἀκολούθως: Πρόλογος. Εἰσαγωγή. 1. Ἔργα, I. Χειρογράφος παράδοσις. II. Κείμενα. Προσημείωσις. Sigla. A. Περιήγησις. B. Ἐλάσσονα ἔργα: 1. Ὁμολογία πίστεως. 2. Εὐχὴ ἐπὶ λιμῶ. 3. Ἐπιστολὴ πρὸς ἱερομόναχον Γεράσιμον (1). 4. Ἐπιστολὴ πρὸς ἱερομόναχον Γεράσιμον (2). 5. Στίχοι εἰς τὴν μετάστασιν τῆς Παρθένου. 6. Ἰαμβοὶ εἰς γενέθλια Θεομήτορος. 7. Ἰαμβοὶ εἰς θεῖον εὐαγγελισμὸν ἀγνῆς Θεοτόκου. 8. Ἐγκώμιον εἰς ἱερομάρτυρα Φωκᾶν. 9. Τὰ τῶν μνηῶν ὀνόματα. 10. Εἰς κριτὴν. — 2. Σχόλια: A. Ἡ Περιήγησις: 1. Ὁ κῶδιξ. 2. Ἡ ὑπὸ Παρὰνικα ἔκδοσις. 3. Τίτλος τῆς Περιηγήσεως. 4. Διατὶ ἐγράφη ἢ περιήγησις. 5. Πότε ἐγράφη ἢ περιήγησις. 6. Ἡ Περιήγησις καὶ ἡ Ρητορικὴ: α. Πηγαί, παράλληλα χωρία καὶ ἀναμνήσεις. β. Σχήματα λόγου. γ. Ἐκφράσεις. 8. Τὸ ρητορικὸν ὕφος. 7. Αἱ ἐν τῇ Περιηγήσει πληροφορίαι: α. Γεωγραφικαὶ πληροφορίαι. β. Εἰδήσεις διὰ τὸν ἰδιωτικὸν καὶ δημόσιον βίον. γ. Εἰδήσεις περὶ τοῦ κράτους τῶν Μεγάλων Κομνηνῶν. Φιλία τῶν ἐν Τραπεζοῦντι μετὰ τοῦ Λιβαδηνοῦ. Θάνατος Βασιλείου Μεγάλου Κομνηνοῦ καὶ ἐμφύλιος πόλεμος. Πολιορκία Τραπεζοῦντος. «Μύσος ἐμφυλον». «Φίλων χωρισμὸς καὶ πένθος». Λιβαδηνὸς καὶ Σχολάριοι μέχρι καὶ τῆς ἀναρρήσεως Ἀλεξίου Γ'. Στάσις τῶν Σχολαρίων κατὰ Ἀλεξίου Γ'. Περαιτεία. Μισθοφόροι. Ἰταλοί. 8. Πότε ἐγένετο ἡ ἀποστολὴ τῆς βυζαντινῆς πρεσβείας εἰς Αἴγυπτον. B. Τὰ ἐλάσσονα ἔργα τοῦ Λιβαδηνοῦ: Ὁ κῶδιξ. 1. Ὁμολογία πίστεως: Πηγαί. Σχολιασμὸς. 2. Εὐχὴ ἐπὶ λιμῶ: Πηγαί. Σχολιασμὸς. 3. Ἐπιστολὴ πρὸς ἱερομόναχον Γεράσιμον (1): Πηγαί. Σχολιασμὸς. 4. Ἐπιστολὴ πρὸς ἱερομόναχον Γεράσιμον (2): Πηγαί. Σχολιασμὸς. 5. Στίχοι εἰς τὴν μετάστασιν τῆς Παρθένου: Πηγαί. Σχολιασμὸς. 6. Ἰαμβοὶ εἰς γενέθλια Θεομήτορος: Πηγαί. Σχολιασμὸς. 7. Ἰαμβοὶ εἰς θεῖον εὐαγγελισμὸν ἀγνῆς Θεοτόκου: Πηγαί. Σχολιασμὸς. Μετρικὸς σχολιασμὸς. 8. Ἐγκώμιον εἰς ἱερομάρτυρα Φωκᾶν: Πηγαί. Σχολιασμὸς. 9. Τὰ τῶν μνηῶν ὀνόματα. 10. Εἰς κριτὴν. Γ. Ἀνεκδοτὰ ὑμνογραφικὰ ἔργα: Ἰδιόμελα σταυροθεοτοκία. Δ. Χρονολογικὴ σειρά τῶν ἔργων τοῦ Λιβαδηνοῦ. 3. Βιογραφικὰ Ἀνδρέου Λιβαδηνοῦ. Γ. Βίος Ἀνδρέου Λιβαδηνοῦ. Βιβλιογραφία. Εὐρετήριο. Πίναξ χρονολογιῶν. Résumé. Παροράματα.

5. Ὁ συγγραφεὺς, φύσει ἀνεπίδεικτος, ἀφορῶν καὶ μόνον εἰς τὴν ἐπιτυχῆ ἐκβασιν τοῦ θέματός του, παραδίδει τοῖς φιλομαθέσι ἀξιόλογον μονογραφίαν περὶ μιᾶς προσωπικότητος, κινούσης τὸ ἐνδιαφέρον τῶν τε φιλολόγων καὶ βυζαντινολόγων, οὐχὶ δὲ ὀλιγώτερον τῶν περὶ τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Γραμματεῖαν ἀσχολουμένων. Παρὰ δὲ τὰ ἐν τῇ εἰσαγωγῇ (σ. 9) ταπεινοφρόνας λεγόμενα ὑπὸ τοῦ σ., οὗτος ἐπεμελήθη μετὰ ζήλου τῆς ἐκδόσεως τοῦ κειμένου, σχολιάσας μετὰ δεξιότητάς καὶ φιλολογικο-κριτικῆς διεσδύσεως τὰ ἐκδιδομένα κείμενα, ἐξάρας εὐστόχως τὰ ἐκ τῶν κειμένων δυνάμενα νὰ καρπωθῶσιν ἱστορικὰ στοιχεῖα, ὡς καὶ τὰς περὶ προσώπων καὶ καταστάσεων εἰδήσεις. Ὡς πρὸς τὴν βυζαντινὴν Ρητορείαν θὰ ἠδύνατο ν' ἀντλήσῃ πρὸς σύγκρισιν σημεῖά τινα καὶ ἐκ τοῦ ἡμετέρου ἔργου: Εὐθύμιον

τοῦ Μαλάκη, μητροπολίτου Νέων Πατρῶν (Ἰπάτης), Τὰ Σφζόμενα. Ἐν Ἀθήναις 1937, τεύχ. Α', καὶ 1949 τεύχ. Β'.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΟΝΗΣ

Βασιλείου Γ. Ἀτέση, Μητροπολίτου πρ. Δήμου, Ἐπισκοπικοὶ Κατάλογοι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον. Ἐν Ἀθήναις 1975 (Ἀνατύπωση ἐκ τοῦ «Ἐκκλησιαστικοῦ Φάρου», τ. 56 καὶ 57), σσ. 338.

1. Ὁ πολυγραφώτατος καὶ δοκιμώτατος συγγραφεὺς Μητροπολίτης πρ. Δήμου κ. Βασιλείος Γ. Ἀτέσης, ὁ ἀπὸ 40ετίας σχεδὸν ἀσχολούμενος περὶ τὴν ἔρευναν τῆς ἱστορίας τῶν «Τακτικῶν», ἤτοι τῶν ἐπισκοπῶν καὶ ἐπισκόπων τῆς Ἑλλάδος, χαρίζεται νῦν ὀλοκληρωμένον Σύστημα τῶν Ἀἰπισκοπικῶν Καταλόγων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον». Τὰς δυσχερείας τῆς συντάξεως τοῦ ἔργου τοῦ ἐπισημαίνει ἐν τῷ Προλόγῳ. Εἶναι δὲ αὐταὶ πολλαπλαῖ καὶ πολὺπλοκοί. Ἐκτὸς τῆς γνώσεως τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας, ὁ ἐρευνητὴς εἶχε ν' ἀντιμετώπιση καὶ δυσχερῆ προβλήματα ἱστορικά, φιλολογικά, ἐκκλησιαστικο-κανονικά, χρονολογικά καὶ γενικῶς πάνθ' ὅσα συνθέτουν τὴν ἐξιχνίασιν προσώπων καὶ πραγμάτων τῆς φιλολογικῆς καὶ κριτικῆς Ἰστορίας τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν. Ὁ Σεβασμιώτατος διὰ τοῦ ζήλου, τῆς ἐρευνητικῆς ἐπιμονῆς αὐτοῦ καὶ τῆς ἀκαμάτου φιλεργείας του, ἐπέτυχε νὰ χαρίσῃται τῇ ἐπιστῆμῃ τῶν «Τακτικῶν» καὶ τῇ ἐπισκοπικῇ προσωπογραφίᾳ τῆς κατ' Ἀνατολὰς Ὀρθοδόξου ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησίας, ἔργον περισπούδαστον, δυνάμενον νὰ χαρακτηρισθῇ πρωτοπορειῶν ἐπίτευγμα, ἀνυπολόγιστου σπουδαιότητος.

2. Γνώστης τῶν πηγῶν τοῦ θέματός του ὁ σ. καὶ ἐνήμερος ὄπως οὖν τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας, ὀπλισμένος δ' ἅμα διὰ σπανίας κριτικῆς ἱκανότητος, ἐπιτυχᾶναι νὰ ἀνευρίσκῃ ἐν παντὶ τὸ ἀληθὲς καὶ βέβαιον ἀπὸ ἱστορικῆς ἀπόψεως καὶ νὰ ἐρμηνεύῃ ὀρθῶς τὰ περὶ τὰ πρόσωπα συνυφασμένα γεγονότα, μετ' ἔλεγχον τῆς πηγαίας ἢ καὶ μεταγενεστέρως ἱστοριογραφίας. Τὸν Κατάλογον τῶν ἐν Ἑλλάδι Ἐπισκοπῶν συντάσσει κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰν ἐκάστης Ἐπισκοπῆς. Περιλαμβάνει δ' ἐν συνόλῳ 68 Ἐπισκοπὰς ἀπὸ τῆς σ. 7 μέχρι καὶ τῆς σ. 305. Ἐν Ἐπιμέτρῳ (σ. 306-323) προστίθῃσι συμπληρωματικῶς παραλειφθέντα ἱστορικὰ γεγονότα, ἀναφερόμενα εἰς 49 Ἐπισκοπὰς καὶ πλείονας Ἐπισκόπους, πάλιν κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰν. Ἐν σ. 325-333 παρατίθεται πλήρης Πίναξ τῶν μελετῶν τοῦ πολυγραφωτάτου συγγραφέως, ἀναβιβάζομένων εἰς τὸν θαυμαστὸν πρᾶγματι ἀριθμὸν τῶν 188 ἐργασιῶν!

3. Ἡ Ἰστορία τῶν «Τακτικῶν», ὅπως καὶ πᾶσα ἱστορικὴ ἐπιστῆμη, ὑφίσταται τὰς διὰ τῶν νέων ἀνακαλύψεων καὶ προσθηκῶν ἐξελίξεις, δι' ὧν ἄλλοτε μὲν προστίθενται νέα στοιχεῖα, ἀπότοκα τῶν νέων ἐρευνῶν, ἄλλοτε πάλιν διορθοῦνται ἢ καὶ ἀνατρέπονται ἐσφαλμέναι τυχὸν ἀναγραφαὶ καὶ εἰδήσεις περὶ προσώπων καὶ καταστάσεων. Τὸ αὐτὸ δύναται νὰ λεχθῇ καὶ διὰ τὸ ἀνά χεῖρας ἔργον. Ὡπωσδήποτε ἡμῶς ἢ παροῦσα συμβολὴ τοῦ σ. ἔχει πρᾶγματι ἀνυπολόγιστον ἀξίαν καὶ διανοίγει διὰ τοὺς ἐρευνητὰς πλατείας λεωφόρους ἀναζητήσεων ἐπὶ ἐκάστης Ἐπισκοπῆς καὶ ἐπὶ ἐκάστου Ἐπισκόπου. Εἰδικῶς τὰ Ἀρχεῖα ἐκάστης Ἐπισκοπῆς, ὡς καὶ τὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους, συνεχῶς πλουτίζονται διὰ νέων ἐγγράφων ἰδιωτῶν, ὥστε καὶ συνεχῶς νὰ συμπληρῶνται τὰ ἱστορικὰ τεκμήρια ἐκάστης γεωγραφικῆς περιοχῆς, ἐν ἣ καὶ μίᾳ ἢ πλείονες Ἐπισκοπαὶ περιλαμβάνοντο. Ὀρθῶς δὲ ὁ Σεβασμιώτατος σ. σημειοῖ ἐν τῇ σημειώσει τῆς σελ. 335, ὅτι «πρὸς ἀποφυγὴν ἐπαναλήψεως, τὰ ὀνόματα τῶν πάλαι ποτὲ διαλαμψασῶν Μητροπόλεων καὶ Ἐπισκοπῶν, ὡς καὶ τῶν Ἀρχιερέων τούτων, παρατίθενται εἰς τὰς οἰκείας στήλας τῶν ἐπαρχιῶν, εἰς ἃς συνεχωνεύθησαν».

4. Ὁ Σεβασμιώτατος συγγραφεὺς, συμφώνως καὶ πρὸς τὸν δοθέντα ὑπ' αὐτοῦ τί-

τλον εἰς τὴν μελέτην, παραθέτει διηκριβωμένους Καταλόγους τῶν ἐν ἐκάστη Ἐπισκοπῇ Ἐπισκόπων, διὰ βραχέων διαλαμβάνων τὴν Ἱστορίαν ἐκάστης Ἐπισκοπῆς, ἐν εἴδει προεισ-αγωγικῆς κατατοπίσεως τοῦ μελετητοῦ καὶ ἵνα ἀποφύγη ὑπέρμετρον ἔκτασιν τοῦ ἔργου του. Παρὰ ταῦτα καλὸν θὰ ᾖτο, ὅπως πρὸς ἐνημέρωσιν τῶν μελετητῶν παραθέσῃ τὴν σπουδαιοτέραν βιβλιογραφίαν τοῦλάχιστον — ξένην καὶ ἡμετέραν — ἐκάστης πόλεως, ἐν ἧ καὶ ἡ ἔδρα Ἐπισκοπῆς. Διὰ τὴν πρωτοχριστιανικὴν μάλιστα ἱστορίαν τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων, ἀπαραίτητον εἶναι τὸ μνημειῶδες πολύτομον ἔργον τῶν Pauly-Wissowa-Kroll-Schmidt, *Realencyclopädie der klassischen. Altertumswissenschaft*. Ὁδηγὸς δὲ χρησιμώτατος καὶ διὰ τὴν βιβλιογραφίαν εἶναι τὸ σπουδαῖον ἔργον τοῦ Ernest Honighmann, *Le Synek-demos d' Hiérokles*. Bruxelles 1939.

5. Εἰς λεπτομερείας περὶ ἐνὸς ἐκάστου ἐπισκόπου, τῆς προσωπογραφίας καὶ τοῦ ἔργου αὐτοῦ νὰ εἰσέλθω, δὲν εἶναι δυνατὸν. Ὁ Σεβασμιώτατος συγγραφεὺς ἄλλωστε ἠθέλησεν ἀπλῶς νὰ παραπέμψῃ εἰς βοηθήματα δι' ἐκεῖνα μόνον τὰ πρόσωπα, περὶ τῶν ὁποίων ἔγραψαν ἕτεροι συγγραφεῖς, οὓς ἐπ' εὐκαιρίᾳ καὶ ἀναφέρει, διανοίγων οὕτω τὴν ὁδὸν πρὸς λεπτομερεστέραν ἔρευναν ὑπὸ ἄλλου ἔρευνητοῦ. Ἡ ξενόγλωσσος βιβλιογραφία δὲν χρησιμοποιεῖται. Τοῦναντίον ὁ σ. εἶναι γνώστης τῆς Ἑλληνικῆς βιβλιογραφίας, σημειωθῆτω δ' ὅτι ἔλλειπει ὁ ἐν τέλει τοῦ ἔργου ἀπαραίτητος ὀνομαστικὸς καὶ πραγματικὸς Πίναξ, ὡς καὶ ἡ κατ' ἀλφα-βητικὴν σειρὰν ἐκάστου συγγραφῆως ἀναφερομένη ἐν τῷ κειμένῳ βιβλιογραφία.

6. Αἱ ἀσήμαντοι μεθοδολογικαὶ κυρίως παρατηρήσεις αὗται, οὐδόπως μειώνουν τὴν μεγάλην ἀξίαν καὶ σπουδαιότητα τοῦ ἔργου. Εἶμαι βέβαιος ὅτι τὸ πόνημα τοῦτο τοῦ δρηροῦ συγγραφῆως θὰ ἀποτελῇ διὰ πάντα ἐρευνητῆν τῶν Ἐπισκοπῶν καὶ Ἐπισκόπων τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου κύριον βοήθημα καὶ ὁδηγὸν ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ διὰ τὰς σχετικὰς μελέτας αὐτοῦ. Δικαίως ἄρα ἐχαρακτηρίσαμεν ἐν ἀρχῇ τὸ ἔργον καὶ περισπούδαστον καὶ πρωτοποριακόν, δι' ὅπερ δύναται νὰ καυχᾶται ὁ συντάκτης αὐτοῦ.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΟΝΗΣ

Σ πύρου Α. Χαροκόπου καὶ Φώτη Σ. Χαροκόπου, Ἑπτανησιακὴ Ἱατρικὴ, Ἀθήναι 1976, σ. 179.

Ὁ ὁμότιμος Καθηγητὴς τῆς Ἱατρικῆς Σχολῆς Θεσ/κης καὶ ὁ ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ διευρύνας τὰς σπουδὰς αὐτοῦ φέρελπις υἱὸς τοῦ Καθηγητοῦ Σπυρ. Α. Χαροκόπου, φιλοπάτριδες ἀμφότεροι, ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ἐκ τῶν Ἀρχαίων ἔρευναν διὰ τὴν σύνταξιν τῆς ἀνὰ χεῖρας μελέτης, ἱστορικοῦ καὶ ἱατροκοινωνικοῦ περιεχομένου. Μετὰ τὸν Πρόλογον καὶ τὴν σύντομον Εἰσαγωγὴν, οἱ συγγραφεῖς ἐκθέτουν ἐν συντομίᾳ τὴν ἱστορικὴν καὶ γεωγραφικὴν σημασίαν τῶν Νήσων τοῦ Ἴονίου. Ἐπίσης παρέχουν βραχυτάτην περιλήψιν τοῦ Ἑπτανησιακοῦ Πολιτισμοῦ καὶ τῆς πολιτικῆς ὀργανώσεως καὶ Παιδείας, ἅμα δὲ καὶ ἔκθεσιν τῆς ἱεραρχήσεως τῶν ἑπτανησίων κοινωνικῶν Τάξεων. Ὑστερον ἀνιστοροῦν τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐκεῖ Ἱατρικὴν καὶ Κοινωνικὴν Πρόνοιαν. Εἰς τὰ τρία τελευταῖα κεφάλαια ἀφηγοῦνται ἐν συντομίᾳ τὸν βίον καὶ τὴν δρᾶσιν τῶν Ἑπτανησίων Ἱατρῶν ἐν ἐκάστη Νήσῳ, τοὺς Ἐθνικοὺς Ἀγῶνας τούτων καὶ τὰς ἐπιδόσεις μερικῶν εἰς τὰς Θετικὰς καὶ Θεωρητικὰς Ἐπιστήμας, ὡς ἐπίσης εἰς τὰ Γράμματα καὶ τὰς Καλὰς Τέχνας. Μετὰ τὸν ἐν τέλει Ἐπίλογον ἀκολουθεῖ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία καὶ ὡς ἐπιστέγασμα παρέχεται Ἀλφαβητικὸς Πίναξ τῶν ἀναφερομένων Ἑπτανησίων Ἱατρῶν κατὰ Νήσον.

Πατὴρ καὶ υἱὸς, Κεφαλλῆνες τὴν καταγωγὴν, λάτρεις τοῦ χώρου, ἐν ᾧ ἔζησαν καὶ ἀνετράφησαν καὶ μάλιστα ὁ πατὴρ, ἱατροὶ ἀμφότεροι, ἠθέλησαν ν' ἀφιερῶσουν τὸ πονημάτιόν των εἰς μνήμην τῶν διδασκάλων των, ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν Ἑπτανησίων Ἱατρῶν, παρέχοντες

οὕτως ἀξιοζήλευτον ὑπόδειγμα φιλοπατρίας καὶ ἀγάπης πρὸς τοὺς ἀσκήσαντας τὸ θεῖον ἔργον τοῦ ἱατρικοῦ ἐπαγγέλματος.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΟΝΗΣ

Hundert Jahre Christkatholisch-theologische Fakultät der Universität Bern. (Beiheft zur «Internationalen Kirchlichen Zeitschrift» (Neue Folge der Revue Internationale de Théologie), 24. Jahrg. Oktober-Dezember 1974, 4. Heft. Herausgeg. dank d. Hilfe des «Eugène-et Louis-Maichauds-Fonds», σσ. VI+220.

Ἐξιολόγησις τῆς ἑκατονταετηρίδος τῆς ζωῆς καὶ δράσεως τῆς γνωστῆς Καθολικῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Παν/μίου τῆς Βέρνης. Τὰ ἐπιτεύγματα τῆς Σχολῆς ἐξαιροῦν ἐν Προλόγῳ ὁ κοσμητὼρ Kurt Stalder καὶ ὁ ἐπίσκοπος τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐν Ἑλβετίᾳ Σεβ. Léon Gauthier. Τὰ ἐν συνεχείᾳ ἄρθρα κατατάσσονται εἰς τρεῖς ὁμάδας: Α. Ἱστορία καὶ ἱστορία τῆς Σχολῆς. Β. Ἐκκλησιολογία (12 ἄρθρα). Γ. Ἡ Θεολογία, ὡς Ἐπιστήμη.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΟΝΗΣ

Heinrich Beck, Philosophie der Technik. Perspektiven zu Technik-Menschheit-Zukunft, Trier 1969 (Spee-Verlag), σ. 226.

Ὁ Heinrich Beck, καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας εἰς Bamberg καὶ Salzburg, εἶναι γνωστὸς ἀπὸ τὰς πολλὰς ἐργασίας του εἰς θέματα ἀπτόμενα τῶν συνόρων τῶν πνευματικῶν καὶ φυσικῶν ἐπιστημῶν. Εἰς τὸ παρὸν ἔργον παρουσιάζει ὁ σ. μιαν ἐμπεριστατωμένην συστηματικὴν ἔρευναν εἰς τὸ πρόβλημα τῶν ἐπιδράσεων, τὰς ὁποίας ὑφίσταται ὁ ἄνθρωπος ζῶν ἐντὸς τοῦ τεχνοκρατικοῦ περιβάλλοντος. Ὑπὸ κριτικὸν βλέμμα ἀξιολογεῖ ὁ σ. τὰς θετικὰς καὶ τὰς ἀρνητικὰς ἐπιδράσεις τῆς «τεχνικῆς», καταλήγων εἰς τὸ πόρισμα τῆς ἀνάγκης μιᾶς πνευματικῆς κατισχύσεως αὐτῆς. Ἡ κατισχύσις αὕτη συνίσταται εἰς τὴν γνῶσιν καὶ πραγμάτωσιν τῶν θετικῶν δυνατοτήτων τῆς «τεχνικῆς» καὶ εἰς τὴν ὑπέρβασιν τῆς ἀρνητικῆς τῆς πλευρᾶς. Μόνον οὕτω δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ γίνῃ κύριος τῆς «τεχνικῆς», ἄλλως εἶναι δοῦλος αὐτῆς.

Τὸ περιεχόμενον τοῦ σημαντικοῦ τούτου ἔργου ἐκτείνεται εἰς 4 κεφάλαια, τῶν ὁποίων προτάσσεται μιὰ εἰσαγωγή, ἔνθα τονίζεται ἡ ὑπαρκτικὴ διάστασις τοῦ προβλήματος τῆς «τεχνικῆς». Τὸ πρόβλημα τῆς «τεχνικῆς» βλέπει ὁ σ. ὡς πρόβλημα τοῦ ἀνθρώπου ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἰδίαν του τὴν ὑπαρξίν, τοῦτο δὲ διότι ἡ «τεχνικὴ» ὀρίζει τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς σημερινῆς ζωῆς καὶ διαπλάσσει τὴν ὑπαρξίν μας εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς δημοσιότητος, τοῦ ἐπαγγέλματος, ἀκόμη καὶ τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς.

Τὸ Α' κεφ. (σ. 19-57) ἐπιγράφεται: «Ἡ οὐσία τῆς τεχνικῆς». Ὡς «οὐσίαν τῆς τεχνικῆς» θεωρεῖ ὁ σ. τὸ κοινὸν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον κεῖται εἰς τὴν βᾶσιν ὄλων τῶν τεχνικῶν φαινομένων, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον δίδει εἰς ὅλα αὐτὰ τὰ φαινόμενα τὸν χαρακτηρισμὸν «τεχνικόν». Εἰς τὸ παρὸν κεφάλαιον γίνεταί ἀναφορὰ εἰς τὴν ἱστορικὴν, πολυσχιδῆ σημασίαν τοῦ ὄρου «τεχνικὴ» καὶ διαγράφεται ἡ σύγχρονος σημασία αὐτοῦ: Εἰς τὴν σύγχρονον κατανόησιν «τεχνικὴ» δὲν εἶναι μιὰ εἰδικὴ συνάρτησις τῆς ἀνοργάνου ὕλης. Ἡ «τεχνικὴ» περιλαμβάνει σύνολον τὸ εἰς ἡμᾶς γνωστὸν σύμπαν ἐκ τοῦ ἀνοργάνου κόσμου μέσῳ τοῦ ὀργανικοῦ καὶ ἔως τῶν ψυχικῶν-πνευματικῶν ἐπιπέδων καὶ τῆς διαστάσεως τῶν διανθρωπίνων σχέσεων. Τὴν ἐποικοδομὴν τῆς «οὐσίας τῆς τεχνικῆς» ἐξετάζει ὁ σ. ἀπὸ τρεῖς ἐπόψεις: 1) Ὁ διαμορφού-

μενος χαρακτήρ συναντήσεως, 2) ὁ ἀυξανόμενος χαρακτήρ κυριαρχίας καὶ 3) ὁ ὑποκειμενὸν καὶ ἀντικείμενον περιβάλλον ὄντολογικὸς «τόπος» τῆς «τεχνικῆς». Τέλος ἐξετάζονται αἱ δυναμικαὶ αἰτίαι-ἀρχαί, ἐκ τῶν ὁποίων προκύπτει ἡ οὐσία τῆς τεχνικῆς». Ὡς τοιαῦται θεωροῦνται ἡ ἀρχὴ τῆς ὕλης καὶ τῆς μορφῆς καὶ ἡ τελεολογικὴ ἀρχή, ἔθθα τουρίζεται ὁ ὀφελμιστικὸς χαρακτήρ τοῦ τεχνικοῦ ἔργου ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν «τέχνην», ἥτις ἀποβλέπει εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ οὐσιώδους βάθους τῆς πραγματικότητος, εἰς τὴν αἰσθητὴν ἀλήθειαν (καὶ ἐμμέσως εἰς τὴν ὀραιότητα).

Τὸ Β' κεφ. (σ. 61-93) ἐπιγραφόμενον «Τὸ θετικὸν νόημα τῆς «τεχνικῆς» ἐκ παγκοσμίου ἱστορικῆς ἐπόψεως ἀναχωρεῖ ἐκ τῆς θέσεως, ὅτι ἡ «τεχνικὴ» εἶναι καθ' ἑαυτὴν «πραγματικὴ συνάντησις καὶ κίνησις τοῦ ὄντος, ὅτι ἡ οὐσία τῆς ἐπιτελεῖται εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ ὅτι τὸ εἶναι τῆς εἶναι ἱστορικὸν γεγονός». «Τεχνικὴ» εἶναι τὸ γεγονός τῆς συναντήσεως τοῦ πνεύματος καὶ τῆς φύσεως, ἔθθα ἀμφοτέρα προκαλοῦνται καὶ παράγονται ἀμοιβαίως, ἐπιτυγχανομένης συγχρόνως τῆς πραγματώσεως τοῦ ἐνὸς ἐντὸς τοῦ ἄλλου. Τὸ γεγονός τοῦτο ἐπιτελεῖται διὰ τῆς προοδευτικῆς εἰσόδου 1) τῆς φύσεως εἰς τὸ πνεῦμα, 2) τοῦ πνεύματος εἰς τὴν φύσιν, 3) τῆς φύσεως εἰς τὴν οὐσίαν τῆς καὶ 4) τοῦ πνεύματος εἰς τὴν οὐσίαν του. Ὁ θετικὸς χαρακτήρ τῆς «τεχνικῆς» ἐν τῇ ἀνωτέρῳ ἐννοίᾳ συνοψίζεται εἰς τὸ τέλος τοῦ παρόντος κεφαλαίου εἰς συγκεκριμένας προτάσεις: 1) Διὰ τὴν φύσιν ὑπάρχει εἰς τὴν ὑψίστην πραγματοποίησιν τῶν ὑλικῶν-ἐνεργειακῶν καὶ ζωτικῶν δυνάμεων καὶ εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς παρουσίας τῆς διὰ τὸν ἄνθρωπον. 2) Διὰ τὸν ἄνθρωπον ὑπάρχει α) εἰς τὴν παροχὴν ἀνέσεως εἰς τὴν φυσικὴν του (καὶ πνευματικὴν) ὑπαρξίν (πλυντήριο, ὑπολογιστικὴ ἀριθμομηχανή) καὶ οὕτως εἰς τὴν παροχὴν ἐλευθέρου χρόνου διὰ τὸ κυρίως ἀνθρώπινον, τὴν ἀνθρωπίνην συνάντησιν. Οὕτω β) ἀναπτύσσονται αἱ πνευματικαὶ δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου, ἡ νόησις του καὶ ὁ ἠθικὸς του χαρακτήρ.

Τὸ Γ' κεφ. (σ. 97-125) φέρει τὸν τίτλον «Ἡ ἀρνητικὴ κατάστασις τῆς συγχρόνου τεχνικῆς». Ὡς βασικὸν πρόβλημα τοῦ παρόντος κεφαλαίου τίθεται ἐν ἀρχῇ τὸ ἐρώτημα: Εἶναι δυνατόν νὰ ὑπερνηκῆθῇ πνευματικῶς ἡ ἐξουσία ἐπὶ τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, τὴν ὁποίαν ἀποκτᾷ ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς «τεχνικῆς»; Διὰ τῆς «τεχνικῆς» ἀποξενοῦται ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν φύσιν, γίνεται ἀρυσικός, ζῶν ἐντὸς ἐνὸς τεχνικῶς κατασκευασμένου κόσμου μακρὰν τῶν πρωταρχικῶν του πηγῶν. Ἡ «τεχνικὴ» ὀδηγοῦσα τὸν ἄνθρωπον, τὴν ἀνθρωπότητα, εἰς μίαν ἐσωτερικὴν ἀποξένωσιν ἐμφανίζεται ὡς ἀναπτυσσομένη ἐν πλήρει διαστροφῇ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς νοήματος, περιπίπτουσα εἰς παράλογον, ἀρνητικὴν κατάστασιν. Ἐργον τοῦ παρόντος κεφαλαίου εἶναι ἡ ἔρευνα αὐτῆς τῆς «ἀρνητικῆς θέσεως». Οὕτω προβάλλει τὸ θεμελιῶδες ἐρώτημα: Πῶς ἀντιλαμβάνεται ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος τὴν «τεχνικὴν»; Διὰ νὰ καταλήξῃ εἰς τὰ πορίσματά του ὁ σ. ἀναλαμβάνει μίαν ἔρευνα τῆς κατανοήσεως τῆς «τεχνικῆς» εἰς τὰς προηγηθείσας ἱστορικὰς ἐποχάς, εἰς τοὺς κλασσικοὺς χρόνους, τὸν χριστιανικὸν μεσαίωνα καὶ τὴν νεωτέρα ἐποχὴν. Ἐν συνεχείᾳ ἐξετάζει τὰ θέματα: Σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν φύσιν, σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν ἄνθρωπον, σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ θεῖον καὶ ὁ κομμουνισμὸς ὡς τεχνικὸς ὀλοκληρωτισμὸς.

Τὸ Δ' κεφάλαιον, ἐκτενέστερον τῶν προηγουμένων (σ. 129-189), ἐπιγράφεται: «Τὸ ἔργον τῆς πνευματικῆς ὑπερνήξεως τῆς τεχνικῆς» αἱ ἠθικαὶ τῆς καὶ παιδαγωγικαὶ τῆς ἀξιώσεις». Ὁ σ. ἐκέθων ἐναῦθα τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔργου τῆς ἀγωγῆς εἰς παγκόσμιον ἱστορικὴν κλίμακα βλέπει τὸ γεγονός τῆς «τεχνικῆς» ὡς δῶρον παραγνωρισθὲν ἐν πολλοῖς, ὡς ἔργον καλοῦν εἰς πνευματικὴν ὑπερνήκισιν. Ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν φύσιν τὸ ἔργον τοῦτο, σημαίνει ὑπερνήκισιν τοῦ νομιναλισμοῦ καὶ τοῦ θετικισμοῦ. Ἀκριβῶς χάριν τῆς ἠθικῆς ὑπευθυνότητος τῆς «τεχνικῆς» πρέπει νὰ ὑπερνηκῆθῇ ὁ ἀπόλυτος νομιναλισμὸς καὶ νὰ δημιουργηθῇ σεβασμὸς εἰς τὴν οὐσίαν καὶ προσανατολισμὸς πρὸς τὸ οὐσιώδες νόημα τῶν πραγμάτων. Συμφώνως πρὸς τὰς βασικωτέρας ἀπαιτήσεις τῆς ἠθικῆς, τῆς «τεχνικῆς» καὶ τοῦ

τεχνοκρατικοῦ αἰῶνος, πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὅτι δὲν εἶναι ἀπαραίτητον καὶ σκόπιμον νὰ πραγματοποιοῦμεν καὶ νὰ δοκιμάζωμεν ἕλας τὰς δυνατότητας τῆς «τεχνικῆς». Σπουδαιότερα ἐμφανίζεται ἡ διάπλασις μιᾶς συνειδήσεως περὶ τῆς ἀναγκαιότητος μιᾶς συγχρόνου «ἀσκησεως», συμφώνως πρὸς τὴν ὅποιαν ὁ ἄνθρωπος δὲν πράττει ἕλα, ὅσα (τεχνικῶς) δύναται, ἀλλὰ μόνον ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον (ἠθικῶς) ἐπιτρέπεται. Ἡ μετατόπισις λοιπόν, ἡ ὅποια ἐπιτυγχάνεται κατὰ τὴν ὑπερνίκησιν τοῦ νομιναλισμοῦ, ἀφορᾷ τὴν ἀνθρωπίνην συνάντησιν, τὴν οὐσιαστικὴν σχέσιν πρὸς τὸν ἄνθρωπον, τὴν ὅποιαν ὁ σ. ἐξετάζει εἰς τὴν συνάντησιν τῶν φύλων, τῶν γενεῶν, τῆς «κοινωνίας» καὶ τῶν λαῶν. Τέλος συνοψίζων ὁ σ. τὰς ἠθικὰς ἀξιώσεις ὡς πρὸς τὴν σχέσιν μας πρὸς τὴν φύσιν, τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸ θεῖον, καταλήγει εἰς τὸ ἐξῆς πόρισμα: Τὸ ἔργον τῆς πνευματικῆς ὑπερνικήσεως τῆς «τεχνικῆς» εὐρίσκειται εἰς τὴν δημιουργίαν προθυμίας πρὸς παγκόσμιον ἔνωσιν δι' ἀμοιβαίας ἀλληλοσυμπληρώσεως καὶ προϋποθέτει τὴν προσπάθειαν κατανόησεως τῶν ποιοτικῶν-οὐσιαστικῶν σχέσεων μεταξὺ ἀνθρώπου καὶ φύσεως καὶ τῶν ἀντιθέσεων τῶν φύλων, τῶν γενεῶν, τῆς κοινωνίας καὶ τῶν λαῶν.

Τὸ παρὸν ἔργον τοῦ Η. Beck ἀνήκει εἰς τὰ νεότερα ἔργα μιᾶς σειρᾶς ἐκδόσεων καὶ μονογραφιῶν περὶ τῆς φιλοσοφίας τῆς «τεχνικῆς». Ἡ σπουδαιότης τοῦ βιβλίου γίνεται μεγαλυτέρα χάρις εἰς τὴν ἐμβάθυνσιν τοῦ σ. εἰς τὸ νόημα τῶν ἠθικῶν-παιδαγωγικῶν ἀπαιτήσεων τοῦ παρόντος ἐν ᾧ τῆς συγχρόνου θέσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐν μέσῳ τοῦ τεχνοκρατικοῦ πολιτισμοῦ. Τὸ βιβλίον τοῦ Beck γραμμένον με σαφῆνειαν, ἐπιτυγχάνει νὰ ἐπισημάνη κατ' ἀριστοτεχνικὸν τρόπον τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα, τὰ ὅποια δύνανται νὰ ὀδηγήσουσιν εἰς τὴν ὑπέρβασιν τῶν ἀρνητικῶν σημείων τῆς «τεχνικῆς» καὶ εἰς τὴν ἀφομοίωσιν τῶν θετικῶν δυνατοτήτων αὐτῆς.

N. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ — ΝΙΚΟΛΑΚΑΚΟΥ

Reiner Kaczynski, Das Wort Gottes in Liturgie und Alltag der Gemeinden des Johannes Chrysostomus (Freiburg Theol. Studien 94) σχ. 8ον, σσ. 432. Freiburg im Breisgau, Herder, 1974.

Εἰς τὴν πλουσιωτάτην χρυσοστομικὴν γραμματεῖαν προσετέθη ἐσχάτως λίαν ἐνδιαφέρουσα διατριβὴ τοῦ Reiner Kaczynski ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν λατρείαν καὶ τὴν καθημερινὴν ζωὴν τῶν κοινοτήτων τοῦ Ἰωάννου Χρυσοστόμου». Ἀποτελεῖται ἀπὸ σύντομον εἰσαγωγὴν, τρία ἀνίσου ἐκτάσεως κεφάλαια καὶ τὸν ἐπίλογον, κατακλείεται δὲ διὰ πινάκων χωρίων τῆς Γραφῆς, πατερικῶν κειμένων-πηγῶν, ὀνομάτων καὶ πραγματίων καὶ, τέλος, ἐλληνικῶν λέξεων καὶ ἔρων.

Εἰς τὴν εἰσαγωγὴν, παραλείπων βιογραφικὰς πληροφορίας ὡς πολλάκις καὶ πολλὰχού ἐκτεθείσας παρ' ἄλλων, περιορίζεται εἰς τὴν ἔξαρσιν τοῦ ρητορικοῦ ταλάντου τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τούτου πατρὸς καὶ τονίζει τὴν προτίμησιν καὶ δλοκληρωτικὴν σχεδὸν ἀφοσίωσίν του εἰς τὸ θεῖον κήρυγμα ὑπὲρ πάντα τὰ λοιπὰ ἱερατικὰ καὶ ἐπισκοπικὰ του καθήκοντα. Τοῦτο ἐθεώρει ὡς διακονίαν πρὸς τοὺς πιστοὺς, ὡς ἐκδήλωσιν λατρείας πρὸς τὸ θεῖον θέλημα καὶ ὡς θυσίαν πρὸς τὸν Θεόν, ὡς καταδεικνύει ὁ σ. ἐπὶ τῇ βάσει παρατιθεμένων χρυσοστομικῶν χωρίων.

Εἰς τὸ πρῶτον κεφάλαιον (σσ. 24-62), διαπραγματεύεται τὴν ἔννοιαν τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν Χρυσόστομον. Ἡ ἀνάλυσις εὐρίσκει τὴν ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου διδασκαλίαν του ἐνηρμονισμένην πρὸς τὴν Ἀντιοχειανὴν παράδοσιν ὡς πρὸς τὴν θέσιν τῆς Γραφῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, τὴν μέθοδον τῆς ἐρμηνείας τῆς καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς προβολῆς τῆς πρὸς τοὺς πιστοὺς. Ἐδίδασκεν ὅτι διὰ τοῦ στόματος τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἀποστόλων ὁμιλεῖ ἐν τῇ Γραφῇ ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτων τὸ θέλημά του καὶ ὅτι ἡ ἀποκάλυψις αὐτῆ εἶναι καὶ πα-

ραμένει ἀλήθεια αἰωνίου καὶ ἀμεταβλήτου κύρους, διότι αἰώνιος καὶ ἀμετάβλητος εἶναι καὶ ὁ Θεός. Ἐν τῇ Γραφῇ καὶ διὰ τῆς Γραφῆς ὁ Θεός εἶναι καὶ σήμερον καὶ εἰς τὸ διηνεκές παρῶν καὶ διαλέγεται μετὰ τῶν ἀνθρώπων. Τὴν Παλαιὰν καὶ Καινὴν Διαθήκην ἑθεώρει ἀλληλοσυμπληρουμένας καὶ ἑναρμονιζομένας πρὸς ἀλλήλας, ἀποτελοῦσας δὲ ἀδιάσειστα θεμέλια τῆς ἐκκλησίας καὶ ἀκαταμάχητα ὄπλα τῆς χριστιανικῆς ἐπιχειρηματολογίας κατὰ τῶν αἰρετικῶν καὶ τῶν Ἰουδαϊζόντων, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὰ θέματα τῆς πίστεως καὶ τῆς κατὰ Χριστὸν ζωῆς. Εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἀποδίδει ὁ σ. τόσον τὸν καταφανῶς Γραφικο-κεντρικὸν χαρακτῆρα δλοκλήρου τοῦ διδακτικοῦ ἔργου τοῦ Χρυσόστομου, ὅσον καὶ τὴν ἐπιμονὴν του, ὅτι ὁ ἐν τῇ Γραφῇ θεῖος λόγος, εἴτε ἀντιτίθεται πρὸς τὰς διαθέσεις τῶν πιστῶν εἴτε τὰς ἱκανοποιεῖ, προσφέρει τὰς προϋποθέσεις, αἱ ὁποῖαι ἐγγυῶνται τὴν εἴσοδον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἀποτελῇ τὸ τελικὸν ἰδεῶδες παντὸς χριστιανοῦ. Διὰ τὴν συνειδητοποίησιν τῆς πραγματικῆς ἀξίας τοῦ θείου λόγου ἐχρησιμοποιεῖ, κατὰ τὰς περιστάσεις, παραδείγματα ἐκ τῆς καθημερινῆς ἐμπειρίας τῶν ἀκροατῶν του.

Τὸ δεῦτερον κεφάλαιον, ἐπιγραφόμενον «ὁ θεῖος λόγος ἐν τῇ λατρείᾳ τῆς κοινότητος», εἶναι ἐκτενέστερον (σσ. 246). Ἡ θεία λατρεία ἀπέβλεπε πρωταρχικῶς, κατὰ τὸν Χρυσόστομον, εἰς τὴν δημιουργίαν εὐκαιριῶν πρὸς διδασκαλίαν τοῦ θείου λόγου πρὸς τοὺς πιστοὺς. Βασικῶς συνίστατο καὶ τότε, ὅπως καὶ σήμερον, ἐκ βιβλικῶν ἀναγνωσμάτων, ὕμνων καὶ ὁμιλίας καὶ ἔπρεπε νὰ ἐκλαμβάνεται ὡς διάλογος τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Θεός διαγγέλλει τὸ θέλημά του πρὸς τὸ ἐκκλησίασμα διὰ τῶν βιβλικῶν ἀναγνωσμάτων, παραινεῖ διὰ τῆς ὕμνωνδίας καὶ διδάσκει διὰ τοῦ κηρύγματος. Ἀλλὰ πάλιν, ὁ ἄνθρωπος, διὰ τοῦ ἀναγνώστου, ἀπαγγέλλει τὰ ἀναγνώσματα, ὁ ἄνθρωπος—πιστοὶ καὶ κατηχούμενοι—ψάλλει τοὺς ὕμνους, νοουμένους παρ' αὐτοῦ ὡς αἶνον πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ὡς χριστιανικὴν προπαίδειαν ἐν τ' αὐτῷ, ὁ ἄνθρωπος, διὰ τοῦ πρὸς τοῦτο ἐντεταλμένου κληρικοῦ, προσφέρει τὴν ὡς διακονίαν καὶ θυσίαν πρὸς τὸν Θεὸν θεωρουμένην διδασχὴν.

Τὸ κήρυγμα τοῦ θείου λόγου ἐν τῷ ναῷ εἶναι προνόμιον τοῦ διδασκάλου, ὡς ἀποκαλεῖ ὁ Χρυσόστομος τὸν σημερινὸν ἱεροκλήρικα, ὁ ὁποῖος ἀποβλέπει εἰς τὴν διεισδυσιν τοῦ ἐκκλησιασματος εἰς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καί, τανάπαλιν, τὴν διεισδυσιν τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν κοινότητα. Εἶναι ἀπαραίτητον ὁμῶς νὰ συναισθάνεται οὗτος, ὅτι διερχόμενος τὸν θεῖον λόγον κατὰ θεῖαν παραχώρησιν, διὰ νὰ προλαμβάνῃ αὐθαιρεσίας, ἀκρότητας καὶ πειρασμούς. Ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὴν τάσιν τῆς αὐτοπροβολῆς καὶ ἡ ἐπιδίωξις ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον τῆς οἰκοδομῆς τῶν πιστῶν καὶ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ θὰ εἶναι ἐμφανῆς εἰς τὴν διδασκαλίαν του, ἡ δὲ συνεχὴς προσευχὴ καὶ τὸ παράδειγμα τῆς ζωῆς του θὰ προσδίδουν πειστικότητα καὶ βάρος εἰς τοὺς λόγους του.

Οἱ ὄροι, τοὺς ὁποίους προτείνει ὁ ἱερὸς πατήρ, διὰ τὴν καρποφορίαν τοῦ θείου κηρύγματος εἶναι: νὰ ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰς ἀνάγκας τῶν πιστῶν καὶ νὰ ἀναιρῇ ριζικῶς τὰς τυχόν ἀμφιβολίας καὶ πλάνας των, νὰ παραδειγματίζεται ἀπὸ τὴν θεῖαν συγκατάβασιν πρὸς τὸν ἄνθρωπον, νὰ προσαρμόζῃ τὰς παροτρύνσεις καὶ τὰς συστάσεις πρὸς τὴν δεκτικότητα τοῦ ἀκροατηρίου, νὰ διάκειται συμπαθῶς πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἀδυναμίαν καὶ νὰ ἐναλλάσσει ἐπιεικείαν καὶ ἀσθηρότητα ἐν ἀνυποκρίτῳ ἀγάτῃ. Ἵπ' αὐτὰς τὰς συνθήκας, ἔχει ἐμπιστοσύνην, ὅτι τὸ κήρυγμα γίνεται δεκτὸν εὐμενῶς, ἐντυπῶται εἰς τὴν μνήμην, προκαλεῖ ἀποφάσεις καὶ μεταφέρεται εἰς τὴν καθημερινὴν ζωὴν, ἐν συνδυασμῷ καὶ μετὰ τῆς μελέτης τῆς Γραφῆς καὶ τῆς ἱερᾶς ὕμνωνδίας.

Ἡ γνῶσις τῆς Γραφῆς συντελεῖ, κατὰ τὸν Χρυσόστομον, εἰς τὴν μείωσιν ἢ καὶ τὴν ἐξάλειψιν τῶν ἀτόπων, τὰ ὁποῖα δέχεται ὅτι ὀφείλονται εἰς ἄγνοιαν ἢ ὀλιγωρίαν τοῦ ἐν αὐτῇ θείου θελήματος. Συνεπῶς, συνιστᾷ ἐκθύμως τακτικὴν φοίτησιν εἰς τὰς πυκνάς λατρευτικὰς συνάξεις τῆς ἐποχῆς, ἀναποσπάστως συνδεδεμένας μετὰ τοῦ κηρύγματος, τὸ ὁποῖον διεφώτιζε τὰ νοήματα τῆς Γραφῆς. Οἱ μετέχοντες εἰς τὴν θεῖαν λατρείαν, μὲ κατάλληλον

ἔσωτερικὴν ἐτοιμότητα, ζέουσιν πίστιν καὶ δέος πρὸ τῆς φωνῆς τοῦ Θεοῦ, πληροῦνται Πνεύματος Ἁγίου, μανθάνουν τὰς χριστιανικὰς ἀληθείας, ἀπαλλάσσονται ἀπὸ τὰς πνευματικὰς ἀσθενείας των καὶ λαμβάνουν προσέτι ἄφεςιν ἁμαρτιῶν.

Τὸ τρίτον κεφάλαιον, «Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν καθημερινὴν ζωὴν τῆς κοινότητος», ἐκθέτει ἀναλυτικῶς τὰς ἀντιλήψεις τοῦ Χρυσοστόμου περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ θείου λόγου εἰς τὴν ζωὴν τῆς κοινότητος καὶ τὰς μεθόδους, τὰς ὁποίας ἐφήρμοσε πρὸς τοῦτο ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ Κωνσταντινουπόλει. Ἐπεθύμει, ὡς ἀποδεικνύει ὁ συγγραφεὺς, ἡ ἀνάγνωσις τῆς Γραφῆς, ἡ ὑμνωδία καὶ τὸ κήρυγμα, διὰ τῶν ὁποίων ὁ Θεὸς καθιστᾷ γνωστὸν τὸ θέλημά του εἰς τοὺς ἀνθρώπους κατὰ τὴν θεῖαν λατρείαν ἐν τῷ ναῷ, νὰ συνεχίζωνται καὶ ἔξω αὐτοῦ εἰς τὴν ζωὴν τῆς κοινότητος. Πρὸς τοῦτο συνίστα τὴν κατ' οἶκον ἀνάγνωσιν τῆς Γραφῆς, τὴν ἱερὰν ὑμνωδίαν εἰς πᾶσαν περίστασιν τοῦ βίου καὶ τὴν ἀμοιβαίαν διδασκαλίαν τῶν λαϊκῶν, πρὸς οἰκοδομὴν αὐτῶν τῶν ἰδίων καὶ πρὸς ἐνημέρωσιν τῶν ἀπουσιαζόντων ἀπὸ τὴν θεῖαν λατρείαν.

Εἰδικώτερον, ἐπρότεινεν ἡ κατ' οἶκον ἀνάγνωσις τῆς Γραφῆς νὰ γίνεταί εἴτε μεμονωμένως εἴτε ὁμαδικῶς, διότι συντελεῖ εἰς τὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ συνεχῆ κοινωνίαν. Ἡ ἱερὰ ὑμνωδία δέον νὰ ἔχη τὴν θέσιν τῆς πρὸ καὶ μετὰ τὸ φαγητὸν καὶ πρὸ τῆς κατακλισεως, νὰ ἐπαναλαμβάνεται συχνάκις νοερώς ἢ νὰ ἀκούεται εἰς τὸν χρόνον τῆς ἐργασίας καὶ εἰς τὴν ἀναστροφὴν μετὰ τῶν ἄλλων. Τὸ θεῖον κήρυγμα δέον νὰ ἀνασκοπῆται εἰς τὰς συζητήσεις κατὰ τὴν ἐπάνοδον ἀπὸ τὸν ναὸν εἰς τὴν οἰκίαν, εἰς τὸν συγγενικὸν κύκλον καὶ εἰς τὸ οἰκογενειακόν, ἐν γένει, καὶ φιλικὸν περιβάλλον. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἔβλεπε τὴν θεῖαν λατρείαν ἐπεκτεινομένην πέρα τοῦ ναοῦ καὶ καθισταμένην καρποφόρον εἰς τὴν καθημερινὴν ζωὴν ἐνὸς ἐκάστου καὶ τοῦ συνόλου τῆς κοινότητος. Ὁ ἔθισμός εἰς ταῦτα ἀπὸ παιδικῆς ἡλικίας ἔθεωρεῖτο ἀπὸ αὐτὸν ἀπολύτως ἀναγκαῖος.

Ἡ συχνὴ ἐπάνοδος τοῦ Χρυσοστόμου ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἀποδίδεται ἀπὸ τὸν συγγραφεὰ εἰς ἀπροθυμίαν τῶν ἀκροατῶν του πρὸς συμμόρφωσιν. Ὁμοίως ἀποδίδει εἰς πιθανὰς ἀντιρρήσεις τῶν πιστῶν τὸ γεγονός, ὅτι οὐχὶ ἄπαξ ὑπεχρεώθη νὰ τονίσῃ, ὅτι ἡ ἐνασχόλησις μετὰ τὴν Γραφὴν καὶ τὸν θεῖον λόγον δὲν εἶναι καθήκον ἀποκλειστικῶς τῶν μοναχῶν, ἀλλὰ παντὸς χριστιανοῦ, πολὺ δὲ περισσότερον τῶν λαϊκῶν, λόγῳ τῶν ποικίλων πειρασμῶν τοῦ κόσμου, ἐν μέσῳ τοῦ ὁποίου ζοῦν καὶ κινουῦνται.

Ἐν τῷ ἐπιλόγῳ παρέχεται σύντομος ἀλλὰ σαφεστάτη περίληψις τῆς ὅλης ἐργασίας, διατυποῦνται παρατηρήσεις τοῦ συγγραφέως, περὶ τοῦ χαρακτῆρος, ἐν γένει, τοῦ χρυσοστομικοῦ κηρύγματος καὶ ἐκτίθενται βαθυστόχαστοι σκέψεις καὶ διαφωτιστικὰ συμπεράσματα. Μεταξὺ ἄλλων, ἐξαιρεται ἡ ἱκανότης τοῦ Χρυσοστόμου νὰ σφριγομετρήσῃ τὸ ἀκροατήριόν του καὶ νὰ συγχρονίσῃ τὸ θέμα του πρὸς ὅλα τὰ σημαντικὰ ζητήματα τῆς ζωῆς, ὑπὸ τὸ φῶς πάντοτε τῆς Γραφῆς, ἀποθαυμάζεται ὁ φιλόανθρωπος τόνος τῆς διδασκαλίας του καθόλου καὶ ἐξυμνεῖται ἡ γλῶσσά του ὡς ζωντανή, ἐλευθέρως ἀκαταλήπτων ἐνοιῶν καὶ πλήρης παραστατικῆς δυνάμεως καὶ χάριτος. Παραλλήλως, ἐπικρίνεται ἡ παρατηρουμένη ἐπίστεις εἰς τὴν διδασκαλίαν του ὑπέρημτρος ἀσκητικῆς τάσις, λόγῳ τῆς ὁποίας ἀναγκάζεται νὰ δραματοποιήσῃ ὀρισμένους μικροδυναμίας, νὰ μαστιγῶν ἄσημαντα ἑλαττώματα, ἢ νὰ προβάλλῃ ἀπαιτήσεις χριστιανικῆς τελειότητος ἀνεδαφικὰς διὰ κοσμικοῦς.

Ἀφορμὴν εἰς τὴν συγγραφὴν τοῦ ἔργου τούτου ἀπετέλεσεν ἡ ἀναγνώρισις παρὰ τῆς δευτέρας Βατικανείου συνόδου τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐπειγούσης ἀνάγκης νὰ ἐμπλουτισθῇ ἡ ζωὴ τῶν πιστῶν διὰ τοῦ θείου λόγου. Τὴν ἐμπειρίαν τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου συνέλαβεν ὁ συγγραφεὺς, λίαν εὐφυῶς, ὡς τὴν καταλληλοτέραν καὶ ἐγκυροτέραν πηγὴν ἐμπνεύσεως μέσων καὶ μεθόδων πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς ἀνάγκης ταύτης. Ἡ ἔρευνα ἐδικαίωσε τὴν προσδοκίαν του. Διὰ τοῦτο, ἐπισφραγίζων τὸ ἔργον του, προβαίνει εἰς τὴν ἐπιγραμματικὴν διατύπωσιν τοῦ συμπεράσματος, ὅτι τὰ κηρύγματα τοῦ

μεγάλου τούτου πατρὸς τῆς ἐκκλησίας «δύνανται ὅπωςδῆποτε νὰ ἐμπνεύσουν πολλαπλὰς ἰδέας διὰ μίαν ἀνακαινίσιν τῆς Ἐκκλησίας προσανατολιζομένην πρὸς τὸν θεῖον λόγον» (σ. 402).

Ὁ συγγραφεὺς ἀνέλαβεν εὐσυνειδήτως ἐξονυχιστικὴν ἔρευναν τοῦ τεραστίου ὄγκου τῶν τύποις ἐκδεδομένων χρυσοστομικῶν ἔργων, τόσον τῶν ἐν τῇ Πατρολογία τοῦ J. Migne, ὅσον καὶ τῶν μεταγενεστέρως καὶ τῶν ἐσχάτως ἐλθόντων εἰς τὸ φῶς. Διότι, ἐφ' ὅσον ὁ Ἰδιος ὁ Χρυσόστομος δὲν ἔγραψεν εἰδικὴν ἐπὶ τοῦ θέματος πραγματείαν, οὔτε ἐπεχειρήθη μέχρι τοῦδε παρομοία χρυσοστομικὴ μελέτη, ἤτο ἀναγκαῖον νὰ διερευνηθῇ ἐπισταμένως ὀλόκληρος ὁ χρυσοστομικὸς θησαυρὸς διὰ νὰ περισυλλεγοῦν τὰ εἰς τὸ θέμα τοῦτο ἀναφερόμενα διάσπαρτα στοιχεῖα. Τὴν εὐσυνειδησίαν τῆς ἐρέυνης του συνοδεύει καταπλήττους λεπτολόγος ἀνάλυσις, θαυμαστὴ σαφήνεια ἐκθέσεως καὶ ἐπιτυχὴς διάταξις τῆς ὕλης. Ἐξ ἄλλου, σύντομος ἀνασκόπησις, παρατιθεμένη εἰς τὸ τέλος ἐκάστου κεφαλαίου, διευκολύνει καὶ τὸν πλέον πολυάσχολον καὶ βιαστικὸν ἀναγνώστην νὰ συλλάβῃ τὸ κεντρικὸν νόημα τοῦ ἐκτενοῦς τούτου ἔργου.

Ἀπὸ ἀπόψεως θεωρητικῆς, ἡ ἀξία τῆς πραγματείας ταύτης εἶναι ἀναμφιβόλως μεγάλη, κυρίως διὰ τὸν θεολόγον καὶ τὸν ἱστορικόν, λόγῳ τῶν πολυπληθῶν πληροφοριῶν, τὰς ὁποίας ἔχει συγκεντρώσει, περὶ τῆς κοινωνικῆς καὶ θρησκευτικῆς ζωῆς κατὰ τὰ τέλη τοῦ Δ' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ε' αἰῶνος ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ Κωνσταντινουπόλει. Ἐπι σπουδαιότερα εἶναι ἡ πρακτικὴ αὐτῆς σημασία διὰ τοὺς ἐπιθυμοῦντας πράγματι νὰ συντελέσουν, ὥστε νὰ καταστή ὁ θησαυρὸς τῆς Γραφῆς κτῆμα τῶν πολλῶν ὡς γνῶσις καὶ ζωή, διότι καταδεικνύει ἀκριβῶς, ὅτι ὁ Χρυσόστομος διακατείχεται ὑπ' αὐτῆς τῆς ἐπιθυμίας καὶ ἐκοπίασε μεγάλως ὑπὲρ αὐτῆς. Τέλος, δύναται νὰ ἀποβῇ τὰ μάλιστα διαφωτιστικὴ καὶ χρήσιμος ὅπουδῆποτε ἡ θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ διαπαιδαγώγησις τῶν πιστῶν περιορίζεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν θεῖαν λατρείαν καὶ τὸ κήρυγμα, διότι προβάλλει αἰωνίου κύρους καὶ ἐπικαιρότητος ἰδέας καὶ προτάσεις τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου, εὐρεθέντος ἐντὸς τοιοῦτου περιβάλλοντος κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν διακονίαν του, πρὸς εὐαγγελισμόν τῶν πιστῶν καὶ ἐκτὸς τοῦ ναοῦ, εἰς τὴν καθημερινὴν ζωὴν τῶν καθόλου.

ΦΩΚΑΣ Α. ΑΓΓΕΛΑΤΟΣ

Χρυσ. Κ. Δημητριάδης, «Ποιητικὴ Ἀνθολογία», Νέα Ὑόρκη 1972.

Ὁ συγγραφεὺς κ. Χρυσόστομος Κ. Δημητριάδης, Ἰμβριος τὴν καταγωγὴν, μᾶς ἐχάρισε μὲ τὴν Ἀνθολογία του αὐτῇ, ἕναν πολύτιμον σύντροφο καὶ στὴ χαρὰ καὶ στὸν πόνο.

Τὰ 125 ποιήματά του ἀναφέρονται σ' ὅλες σχεδὸν τίς ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς μας, σὲ πολλὰ ὄμορφα παλῆὰ ἤθη καὶ ἔθιμα καὶ στὶς βασικὰς ἠθικοκοινωνικὰς ἀξίες, στὴν ἀγάπη, τὴν ἀλήθεια, τὴν πατρίδα, τὴν εὐσέβεια, τὴ φιλία, τὴν οἰκογένεια, στὴν Μάννα, τὴν τιμὴ, ἐλπίδα, εὐγνωμοσύνη καὶ νεότητα, στὸν γάμο καὶ τὸν ἔρωτα.

Ὁ στίχος του δὲν εἶναι μονάχα διδακτικὸς, φιλοσοφικὸς, μορφωτικὸς, γεμᾶτος νοσταλγία γιὰ τὴν «χαμένη πατρίδα» καὶ τὴν παιδικὴ ἀγνότητα, μὰ καὶ κελλαριστὸς, γλυκόηχος, ἁρμονικὸς, μουσικώτατος. Χαίρεσαι καὶ ποτὲ δὲν κουράζεσαι νὰ διαβάξῃς τὰ ποιήματα τοῦ κ. Δημητριάδης. Ἡ νησιώτικη, αἰγαιοπελαγίτικη αὐρα τῆς ποιήσεώς του, εἶναι πάντα ζεῖδωρη ἀπαλή, ἠλιόλουστη, δροσερὴ, καὶ σὲ συνεπαίρνει στὰ ἥρεμα καὶ παραδεισεῖνα Ἑλληνικὰ ἀκρογιάλια, ἀπ' ὅπου ἀγναντεύεις τὰ βάθη τῆς θείας ἀπεραντωσύνης καὶ αἰωνιότητος!

ΚΩΝ. Ν. ΤΣΙΡΠΑΝΔΗΣ